

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРГОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

6-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК.ФЕРГУ

Муассис: Фарғона давлат университети.

«FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журнали бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси хузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайнни ва оригинал макет FarDU таҳририят-нашириёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

**Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир**

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЗОКИРОВ И.И

ФАРМОНОВ Ш. (Ўзбекистон)
БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)
РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)
ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК (Турция)
ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHAHZADAH NAYYAR (Япония)
LEEDONG WOOK. (Жанубий Корея)
АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)
КЛАУС ХАЙНСГЕН (Германия)
БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)
БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)
КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)
ЧЕСТМИР ШТУКА (Словакия)
ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)
ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)
ҮРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)
РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)
ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)
ГАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)
ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)
ХОМИДОВ Ф. (Ўзбекистон)
ДАДАЕВ С. (Ўзбекистон)
АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)
ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)
ИСАФАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)
ТУРДАЛИЕВ А. (Ўзбекистон)
АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)
МҮМИНОВ С. (Ўзбекистон)
МАМАЖНОВ А. (Ўзбекистон)
ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)
ШУКУРОВ Р. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВА Д. (Ўзбекистон)
ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)
КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)
САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)
ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)
ФОФУРОВ А. (Ўзбекистон)
АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)
ҮРИНОВ А.А. (Ўзбекистон)
ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)
ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)
ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)
УСМОНОВ Б. (Ўзбекистон)
АШИРОВ А. (Ўзбекистон)
МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)
ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)
БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)
ОРИПОВ А. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар:
Ташматова Т.
Жўрабоева Г.
Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:
150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар қўчаси, 19-үй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга руҳсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фарғона ш., Мураббийлар қўчаси, 19-үй.

Фарғона,
2021.

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

М.Исмоилов, З.Кўпайсинова

Параболо-гиперболик типдаги модел тенглама учун нолокал масалалар 6

БИОЛОГИЯ, ТУПРОҚШУНОСЛИК

Ж.Абдурахмонов, Х.Муйдинов, М.Рахимов

Индивидларнинг умр қўриш давомийлиги ҳақида 11

В.Исаков, У.Мирзаев, М.Юсупова

Фаргона водийси қумли даҳалар тупроқлари 14

А.Махсумов, Б.Исмаилов

1-фенил азонафтот-2 пропаргил эфири ва унинг ҳосилаларининг олиниши 20

КИМЁ

Х.Юлдашев, Ю.Мансуров

Оксид катализаторларда ис газининг оксидланиши 24

С.Хушвақтов, Ю.Файзуллаев, М.Жўраев, Д.Бекчанов, М.Мухамедиев

Пластикат поливинилхлорид асосидаги янги поликомплексоннинг ғоваклик даражаси ва сорбцион хоссалари 29

Ижтимоий-туманитар фанлар

ИҚТИСОДИЁТ

И.Носиров

Иқтисодиётнинг глобаллашуви шароитида табиий бойликлардан фойдаланишда экологик менежментнинг назарий ва методологик асослари 33

С.Хусанбоев

Туризм соҳасини ривожлантиришнинг айрим масалалари 40

ФАЛСАФА, СИЁСАТ

Ў.Аҳмедова

Таълимнинг ижтимоийлашуvida маънавий тарбия масаласи 44

ТАРИХ

О.Маҳмудов

Ўрта аср Испания таржима марказларида лотин тилига ўғирилган асарлар 47

С.Юлдашев

Фаргона сомоний волийлар бошқаруви даврида 53

А.Атаходжаев

Илк ўрта асрларда Марказий Осиёдаги этнослараро маънавий маданиятнинг ўзаро таъсири 61

И.Гуломов

1939 йилда Ўзбекистон ССРда ўтказилган аҳолини рўйхатга олиш тадбирига доир 67

А.Алоҳунов

Бронза ва илк темир даври чорвадорлари ишлаб чиқариш хўжалигига доир айрим мулоҳазалар 73

В.Абиров

Ўзбек халқи этногенези ва этник тарихи муаммосининг антропологик тадқиқотларда акс этиши 77

Ш.Холикулов

Россия империяси суд-хуқуқ органлари тизимида нотариал идоралар фаолияти 84

Ш.Усанов

Янги Ўзбекистонда миллатлараро тотувликни таъминлаш сиёсатининг замонавий хусусиятлари 89

ТАРИХ

УДК: 93/99+330.09,330.18

БРОНЗА ВА ИЛК ТЕМИР ДАВРИ ЧОРВАДОРЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХЎЖАЛИГИГА ДОИР АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

НЕКОТОРЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О ПРОИЗВОДСТВЕННОМ ХОЗЯЙСТВЕ СКОТОВОДОВ ЭПОХИ БРОНЗЫ И РАННЕГО ЖЕЛЕЗА

SOME REFLECTIONS ON THE PRODUCTION ECONOMY OF PASTORALISTS OF THE BRONZE AGE AND EARLY IRON AGE

Алоҳунов Алишер¹

¹Алоҳунов Алишер

– Фарғона давлат университети, жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси, (PhD).

Аннотация

Мақолада Фарғона водийсининг жанубий ва ғарбий ҳудудларига Ўрта Осиёning шимоли-шарқий ҳудудларидан кириб келган, фанда Қайроқкум маданияти номи билан аталган чорвадор аҳолининг ишлаб чиқарши хўжалиги билан боғлиқ айрим жиҳатлар ёритиб берилган.

Аннотация

В статье освещены некоторые аспекты производственного хозяйства скотоводческого населения, вторгшегося на южные и западные территории Ферганской долины с северо-востока Средней Азии, названного в науке «Кайраккумской культурой».

Annotation

The article highlights some aspects of the production economy of the cattle-breeding population that invaded the southern and western territories of the Fergana Valley from the north-east of Central Asia, nicknamed the Kairakkum culture in science.

Таянч сўз ва иборалар: Фарғона водийси, бронза даври, Андроново маданияти, Қайроқкум маданияти, ижтимоий-иқтисодий ҳаёт, чорвачилик, кулолчилик, тоштарошлик, металлургия хунармандчилиги.

Ключевые слова и выражения: Ферганская долина, бронзовый век, Андроновская культура, Кайраккумская культура, социально-экономическая жизнь, скотоводство, гончарное дело, резьба по камню, металлическое ремесло.

Keywords and expressions: Ferghana Valley, Bronze Age, Andronovo culture, culture Kayrakkum, socio-economic life, cattle breeding, pottery, stone carving, metallurgical craft.

Қадим Фарғона моддий маданияти ёдгорликларининг турли-туман бўлиши водийда бирга умргузаронлик қилиб келган зироатчи ва чорвадор халқларнинг мураккаб тарихини, ижтимоий-иқтисодий ва маданий ҳаётини акс эттиради. Бу ҳолат эса бирбиридан фарқли икки хўжалик юритувчи қабилаларнинг ўзаро таъсири хилма-хил маданий ва этник шодасининг шаклланишига олиб келган.

Археологик тадқиқотлардан маълумки, Евроосиёning бронза даври уруғ жамоалари мил. ав. II минг йилликнинг ўрталаридан гурух-гурух бўлиб Ўрта Осиё ҳудудларига кириб келадилар. Улар археологик илмий адабиётларда “Андроново этномаданий бирлик” номи билан маълум.

Сўнгги бронза даврида Ўрта Осиёning шимоли-шарқий ҳудудлари томонидан кириб келган даштлик Андроново қабилалари қадимги Хоразм, Зарафшон, Тошкент воҳаси сарҳадлари билан чекланмади. Уларнинг катта

гурухи мил. ав. II минг йилликнинг иккинчи ярми давомида Фарғона водийсининг жанубий ва ғарбий ҳудудлари бўйлаб келиб ўрнашадилар. Бу ҳақда дастлабки хабарни археолог А.Н.Бернштам берган. У 1940 йилда Сулаймон тогининг жанубидан топилган сопол парчалари билан танишиб, бу сополлар бронза даврининг Андроново маданиятига тегишли эканлигини таъкидлайди ва уни сўнгги бронза ва илк темир асри (мил. ав. II минг йилликнинг охири ва I минг йилликнинг бошлари) билан белгилайди[3,186]. Ана шундай чорвадор ва дехқон жамоаларининг ўзига хос оригинал археологик комплекслари Қайроқкум номи билан Фарғона водийсининг ғарбий қисмида ташкил топди. Водийнинг ғарбий туманларида бронза даврининг чорвадор дашт қабилалари ёдгорликларининг топилиши Б.А.Литвинскийга уларни муштарак жойлашган маконлари номи билан “Қайроқкум маданияти” деб аташга имкон берган[2, 90].

Археологик тадқиқотлар натижалариға күра, мил. ав. II минг йиллікнинг ўрталаридан бошлаб Ўрта Осиёning шимоли-шарқидан Сирдарёning күйи ҳавзаларига Марказий Осиёning дашт ахолиси жадал кириб кела бошлади. Дастрлаб, улар Амударёning күйи ҳавзаларига жойлашадилар (Тозабоғёб маданияти). Уларнинг бир қисми Сирдарёning ўрта ҳавзаси, яъни Жанубий Қозогистон ва Тошкент воҳасига кириб келади, Еттисув орқали қадимги Фарғонага (Қайроқум маданияти), ундан Қайроқум орқали Уструшона ва Суғдиёна ҳудудларига кириб боради. Ҳозирги кунда уларнинг моддий маданият излари бутун Ўрта Осиё ҳудудлари бўйлаб кенг тарқалган[1].

XX асрнинг ўрталарида А.Н.Бернштам томонидан Ўш атрофида топилган Андроново маданияти сополларига оид топилмалар, Фарғона вилоятида тошқўрғонлардан Япаги ва Чек қабристонлар ва Қайроқумда А.Окладников томонидан топилган бронза даврининг охирига тегишли манзилгоҳлардан ташқари, водийнинг жануби-шарқий қисмидаги қазиш ишлари натижасида аниқланган. Водил ва Карамкўл қабристонлари ёдгорликлари маълум эди[4;5]. Кейинроқ бу рўйхатга Тошқўрғон, Арсиф, Дасти Ашт ва Қашқарчи қабристонларидаги маълумотлар кўшилди[8].

Қайроқум номи остидаги маданиятга бир-биридан фарқ қилувчи Фарғонанинг бронза даврига тегишли маданий ёдгорликлар, яъни ахоли манзилгоҳлари ва қабристонлар киради. Ушбу ёдгорликлар фақат ҳудудий жиҳатдангина эмас, балки бир қатор умумий белгилари билан ҳам бир-бирига яқинdir.

Демак, Сирдарё бўйидаги Қайроқумдан 70 та манзилгоҳ, ишлаб чиқариш билан боғлиқ тураржой комплекслари ва Хўжа Ягона, Даҳана, Дасти Ашт қабристонлари топилган[15; 16; 17; 20]. Қайроқум макон ва мозорларидан топилган археологик материалларнинг типологик таҳлилига кўра, Қайроқум маданияти бронзанинг охири ва илк темир ижтимоий-иктисодий ва маданий ҳаёти ҳақида тасаввур беради. Б.А.Литвинскийнинг ёзишича, Қайроқумдаги қадимги қишлоқлар, асосан, унинг уч ҳудудида марказлашган. Масалан, Қайроқумнинг ғарбий ҳудуди – Шўркўл атрофида, Тақир Ягона деб аталган марказий ҳамда шарқий қисмida кенг тарқалган. Қадимги қишлоқларнинг деярли ҳаммасида маданий қатлам сақланмаган. Шунинг учун бутун материаллар тақир ва кум устига чиқиб қолган. Баъзи бир маданий қатлами бор маконларда ҳам у 10–35 см дан ошмайди. Баъзи бир маконларда ўчоқ, гулхан

излари ва лой сувоқлар учраса-да, лекин бирор жойда тўлиқ кулба қолдиги очилмаган.

Қайроқум манзилгоҳидаги қазиша натижалари Б.А.Литвинский томонидан тўлиқ чоп эттирилган [14;15], қазилган қабр материаллари эса Н.Г.Горбунова томонидан умумлаштирилган [6]. У Қайроқум маданий ёдгорликлари тавсифида нафақат манзилгоҳ ҳудудидаги топилмалардан, балки Фарғона даштларидан топилган бошқа буюмлардан ҳам кенг фойдаланади.

Қайроқум типига Оқ танги ғори ва Катта Фарғона канали трассаси ҳамда Ўш шаҳри яқинидан топилган куполчилик ва кўп сонли металл буюмлар ҳам киради[7, 51; 12, 94; 15]. Аммо бу ёдгорликлар Қайроқум маданиятига оид эканлиги тўлалигича исботланмаган.

Қайроқумликлар ҳаётининг иқтисодий асоси чорвачилик бўлган. Бу ерда йирик ва майда шохли ҳайвонлар ҳамда от суяклари топилган. Жайрон суякларининг топилиши овчиликнинг, балиқ овлайдиган илмоқларнинг топилиши эса балиқчиликнинг мавжудлигига ишора қиласди.

Агар дашт қабилаларининг хўжалигига чорвадан кейинги иккинчи ўринда металлсозлик туришини ҳисобга оладиган бўлсак, Андроново уруғ жамоаларининг катта гурухини ғарбий Фарғонага, Қайроқум масивига келиб жойлашиши бежиз эмас эди.

Манзилгоҳларнинг яқинида маъдан эритиш учун ишлаб чиқариш комплекслари жойлашиб, уларда руда қолдиқлари аниқланган. №16 пунктда тошдан металл қўйиш қолиплари топилган (расм №4). Уларда жанговар зўфотали бронза болталари кўйилган[1, 244]. Б.А.Литвинскийнинг ёзишича, № 15 пунктда металл эритиш ўчоқлари ва шлак үюмлари учратилган. Айниқса, маданий қатлам бузилиб кетган жойларда тақир юзасида икки тиғли япроқсимон пичоқлар, ханжар, исказа, қармоқ, игна, бигиз, икки парракли бронза пайконлари кўплаб учрайди. Қайроқум маданияти археологик топилмалари бу ерда металлургия хунармандчилигининг юксак даражада бўлганлигини кўрсатади. Кўпгина маконлар устида олиб борилган қазиша ишлари пайтида ойболта ва чўкич ясадиган тош формалари, маъдан парчалари, шлаклар ва кўпгина бронза предметлари топилган.

Қайроқумнинг шимолий ва шимоли-ғарбий қисмидаги Қорамозор тоғларида ҳам мис конларининг сақланганлигини алоҳида таъкидлаш керак бўлади. Бронза қўйиш учун керак бўлган қўрғошин Зарафшон водийсидаги

ТАРИХ

Зирабулоқ-Қоратепа тоғларидан ёки Чотқол-Кўксув атрофларидан олиб келинган бўлиши ҳам мумкин [13]. Шунингдек, Новкат ва Қорамозорда мис конлари ҳам мавжуд бўлган. Фарғона металлургия маркази шарқий Андроново металлургия минтақасига кирган[12].

Қайроқумликлар маъданни шу жойнинг ўзида майдалашган, кейин эритилган маъдан олдиндан тайёрлаб қўйилган қолипларга қўйилган. Бу қолиплар турли қуроллар шаклида бўлиб, тошдан ўйиб ясалар эди. Кўп ҳолларда керакли қуролнинг шакли тошнинг фақат бир томонига туширилган бўлса, бошқа пайтларда қолипнинг ҳар икки томони керакли қурол-аслаҳа шаклларида ҳам бўлган. Бронзадан ясалган буюмлар бир томонлама ёки икки томонлама тиғга эга бўлган пичоклар, жуволдиз, пона, билакузук, балдоқ, исирға, узук ва бошқа хўжалиқда ишлатиладиган буюмлар, турли тақинчоқлар ҳамда ҳарбий қуроллардан иборат бўлган.

Қайроқумликлар ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги ишлаб чиқариш жараёнида кулолчилик маҳсулотлари муҳим аҳамият касб этган. Қайроқум типидаги кулолчилик буюмлари қўлда ясалган. Макон ва қабрлардан топилган сопол идишлар кўп жиҳатдан Тоғабоғёб сополларига ўхшаса-да, лекин Қайроқум сополлари ичida қулоқли, баъзан эса тарнов жўмракли хиллари ҳам учрайди. Идишларнинг 1/10 қисмига безак туширилган[15, 224]. Уларнинг энг севимли нақшлари «илон изи» (зигзаг)лар, учбурчаклар, тўғри чизиқлар, «арча» шакли ва бошқа нақшлар бўлган (расм №5). Идиш гуллари ўз характеристи билан геометрик композициялардан иборат. Шунингдек, нақш солинмаган идишлар ҳам кенг муомалада бўлган[19, 58].

Б.А.Литвинский Фарғонадаги мазкур давр барча ёдгорликларини Қайроқум маданиятига киритади, шу билан бирга Тошкент воҳаси ва Моҳандарёдаги комплексларни ҳам шу маданиятга нисбат берган[15;18]. М.А.Итина ва Е.Е.Кузьмина бу белгилаш аниқ эмаслигини таъкидлаганлар[9,78; 10,94]. Кейинчалик Б.А.Литвинский Қайроқум маданиятига фақат Фарғона ёдгорликларинигина киритади[18].

Н.Г.Горбунова Фарғонанинг барча ёдгорликлари, шу жумладан, жанубий қабристонларини ҳам Андроново маданиятининг Қайроқум вариантига киритиш мумкинлигини илгари суради[6, 23.]. Бундай ташхис қўйиш учун Андроновога хос белгилар – катта уй, тош яшчикларга дағн этиш, майитнинг боши билан ғарбга қўйилганлиги,

сопол буюмларнинг матоли шаблон асосида тайёрлаш технологияси, идишларнинг шакллари ва безагининг мавжудлиги асос бўлган. Бу Қайроқум ёдгорликларини Андроново маданиятининг алоҳида типи сифатида ажратиш имконини беради.

Маросим ва сопол идишларда мавжуд фарқлар маданиятдаги эмас, балки хронологик хусусиятларни акс эттиради. Қайроқум сополларида илк Андроново белгилари мавжуд эмас. Манзилгоҳлар даврининг мил. ав. XIII–IX асрлар деб белгиланишига болта ва оғзи қайрилган сопол идишлар асос бўлган. Бошланғич даврини мил. ав. I минг йиллик деб белгилашга Даҳана қабристонидан топилган тугма, Даشت Ашт ва Тақир Ягонадан топилган Чуст маданияти идишлари асос бўлган. Шунингдек, Қайроқум сополлари Чуст даври манзилгоҳи бўлган Тошқўрғонда ҳам топилган. Қайроқум типидаги ёдгорликларнинг келиб чиқиши шарқий Андроново маданиятининг миграцияси билан боғлиқ бўлиб, бунга дағн маросими ва шарқий Андроново типидаги металл буюмлар ишора қиласи.

Фарғона водийси қабилаларининг яшаш тарзи, касб-у кори Ўрта Осиёning бошқа худудларида археологик комплекслардан катта фарқ қилмайди. Шу билан бирга Фарғона водийсида бронза металлургиясини ривожлантириш учун барча компонентларнинг борлиги туфайли бу ерда айнан шу йўналишнинг ривожланганлигини кўрамиз. Археологик ўрганиш шуни кўрсатадики, Андроново маданияти чорвадорларининг ижтимоий ҳаётида аста-секинлик билан дехқон жамоаларига ўта бошлаганликларини кўриш мумкин. Айниқса, улар Чуст маданияти археологик комплекслари билан солиширилганда яққол кўринади.

Шундай қилиб, Қайроқум маданияти ижтимоий-иқтисодий ҳаётининг ўзига хос хусусиятлари куйидагилардан иборат:

Топилган кулолчилик буюмларига кўра, идишлар тўлиқ қўлда тайёрланган, уларнинг лойига туйилган тош ҳам қўшилган. Айрим кулоллар идишларни матодан тайёрланган қолипда ясашган. Топилган сополлар кулранг ёки қора рангда. Идишнинг лаблари жуда оддий шаклга эга. Сопол идишларнинг яқин 10 фоиздан кўпроғи нақшлар билан безатилган бўлиб, улар асосан тароқсимон шаклли асбоб билан туширилган ва чекма нақшлар ҳамда махсус тирнаб чизиш йўли билан туширилган нақшлардан иборатdir.

Қайроқум маданияти аҳолиси металлсозликни мукаммал билган. Тошдан ясалган қолипларнинг ичida болтанинг

шаклини тушириш учун ясалган қолипнинг борлигини алоҳида таъкидлаш керак бўлади. Бундай усулда қурол-аслаҳалар тайёрлаш учун, одатда, оддий ханжар, билакузук, игна каби шакли унчалик мураккаб бўлмаган буюмлар тайёрланган.

Қайроқкумликлар икки бўлак тош қолипда буюм тайёрлаш усулини ҳам билишган. Тош қолип икки қисмдан иборат бўлганлиги учун улар бир-бирига ёпиширилиб боғланади ҳамда қолипнинг тепа қисмидан тайёр бронза эритмаси қуйилади. Металл буюмлар ичида баргсимон қилиб икки томонлама ишланган пичоқ, ханжар каби буюмлар ишлаб чиқарилган.

Археологик изланишлар олиб борилган даврда 60 тадан ортиқ пунктнинг 15 тасида ҳунармандчилик фаолиятидан далолат берувчи металлургия устахоналари мавжудлиги аниқланган. Топилмалар ичида кўплаб тошқоллар, металл эритиш кўралари, металл эритиш қозонларининг парчалари каби металлургия ҳунармандчилигининг белгилари топилган. Тош ўчиқлар ертўла ичида, лой ўчиқлар ташқарида, очик майдонда қурилган.

Тоштарошлиқ ёки тош билан ишлаш ҳунармандчилиги ҳам ривожланган. Бунга

турли тураржой маконларидан ҳар хил тошдан ясалган ва хўжаликда ишлатиладиган қуроллар, айниқса, камон ўки учининг топилиши исбот бўла олади.

Фарфона водийсида бронза даври чорвадор қабилаларга тегишли мозор-кўргонлари географияси водийнинг жануби-ғарбий худудларига тўғри келади ва жуда кўп ҳолларда Андроново маданияти чорвадорларининг урф-одатлари ва диний эътиқодларига мос эканлигини таъкидлашимиз керак бўлади.

Қайроқкум маданиятига тегишли Даشت Ашт археологик комплексларида ва Қайроқкум металлурглари археологик комплексларида кўплаб Чуст маданиятига оид кулолчилик буюмларининг топилиши водийда дехқон жамоалари билан чорвадорлар маданиятларининг бир-бирига таъсир этиш жараёнлари давом этганлигини кўрсатади.

Қайроқкум маданияти топилмалари Андроново ва Тозабоғёб маданиятлари ёдгорликлари материаллари билан жуда ўхшаш бўлиб, мазкур худуд аҳолиси Фарфона водийсининг Чуст маданияти аҳолиси билан иқтисодий ва маданий алоқада бўлган.

Адабиётлар:

1. Асқаров А. Ўзбек халқининг келиб чиқиши тарихи. – Т.: O`zbekiston, 2015.
2. Алоҳунов А. Фарфона водийсининг Қайроқкум маданияти ёдгорликлари. ФарДУ. Илмий хабарлар, 5/2017.
3. Бернштам А.Н. Историко-археологические очерки Центрального Тянь-Шаня и Памиро-Алая // МИА – Вып. 26. 1952.
4. Гамбург Б.З., Горбунова Н.Г. Могильник эпохи бронзы в Ферганской долине // КСИИМК. – Вып. 63. 1956.
5. Гамбург Б.З., Горбунова Н.Г. Новые данные о культуре эпохи бронзы Ферганской долины // СА, №3. 1957.
6. Горбунова Н.Г. О культуре степной бронзы Ферганы. «Археологический сборник Гос. Эрмитажа» № 32, Санкт-Петербург, 1995.
7. Заднепровский Ю.А. Древнеземледельческая культура Ферганы. – М. – Л.: Наука. 1962. (МИА, № 118).
8. Иванов Г.П. Археологические культуры Ферганы (периодизация и синхронизация). Автореф. дисс. на соис. уч. ст. канд. ист. наук. – Самарканд, 1999.
9. Итина М.А. О месте тазабагъябской культуры среди культур степной бронзы. Советская этнография, №2. 1967.
10. Итина М.А. История степных племён Южного Приаралья (II — начало I тысячелетия до н.э.). / Тр. ХАЭЭ. X. М.: 1977.
11. Козенкова В.И. Погребальные памятники Ферганы первых веков нашей эры // СА, №1. 1966.
12. Кузьмина Е.Е. Металлические изделия энеолита и бронзового века в Средней Азии. – М.: Наука, 1966.
13. Литвинский Б.А. Предварительный отчет о работах в Карамазарских горах отряда по сбору материалов для составления археологической карты в 1954 г. Обследование старинных рудников Карамазарских гор. Тр. АН Тадж.ССР. Сталинабад, 1956.
14. Литвинский Б.А. Памятники эпохи бронзы и раннего железа // Древности Кайрак Кумов./ Т. XXXIII. Тр. ИИ АН Тадж.ССР, 1962.
15. Литвинский Б.А., Окладников Л.П., Ранов В.А. Древности Кайрак-кумов: (Древнейшая история Сев.Таджикистана). Душанбе. 1962. (ТАНТаджССР, т.33).
16. Литвинский Б.А. Даҳанинский могильник эпохи бронзы в Западной Фергане// КСИИМК. – М., 1960. – Вып.
17. Литвинский Б.А. Бронзовый век. - В кн.: История таджикского народа. Т.1. – М., 1963.
18. Литвинский Б.А. Археологические открытия на восточном Памире и проблема связей между Средней Азией, Китаем и Индией в древности// Тр. XXV Междунар. конгресса востоковедов. Т.3. – М., 1963.
19. Романова Е.Н., Семенцев А.А., Тимофеев В.И. Радиоуглеродные даты образцов из Средней Азии и Казахстана лаборатории ЛОИА АН СССР//УСА. – Вып.2. – Л.: 1972.
20. Салтовская Е.Д. О погребениях ранних скотоводов в Северной Фергане // КСИА, 1978. – Вып.

(Тақризчи: Б.Усманов – тарих фанлари доктори)